

A NYUGATI SZLÁV NÉPHATÁR TÖRTÉNETE.

Kr. u. az V. században a germán törzsek vándorlásaik során elhagyták a mai Kelet-Németországot s helyüket a Pripjet-mocsarak és a Bug mellől előnyomuló szlávok foglalták el, akik északon az Elba és az Odera közötti síkságot szállták meg, délen pedig lassú vándorlással a Duna mentén vonultak nyugat felé.

Megjelenésükkor nem lehet egységes politikai szervezetről beszélni. Társadalmi berendezkedésük nemcsak ebben az időben, hanem még jóval később is nagyrészt vérségi kapcsolatokon nyugodott. Legmagasabb egységük sem haladta meg a törzsi köteléket, de még ez sem volt mindig és mindenhol állandó. Bizonyos kezdeti társadalmi osztódás azonban az archeológiai kutatások megállapításai szerint már megindulhatott, a leletek alapján elválasztható a hercegek vagy törzsfők csoportja a köznéptől. Az előkelőbbek lovon harcolnak és páncéllal védik meg magukat, a nagy tömeg inkább dárdát használ és kis kerek pajzsokat, a harcot pedig gyalog vívja meg.

Harcmodoruk lényegesen elütött az akkori germánokétól, akik szerették e miatt alattomosággal vádolni őket. Nem ismertek nyílt csatáserokban rendezett ütközetet, kis csoportokban harcoltak, mindig kihasználva a terepet. Mesterei voltak a visszavonulásnak és az ellenfél torbecsalásának. A német törzsek kemény harcokat vívtak velük, sokszor kellett rablóhadjáratokhoz hasonló betöréseiket elhárítaniuk. Amikor pl. 631-ben az első cseh poli-

tikai egység megteremtője, a frank származású Számó ellen három germán sereg indult, a nyugati német hadak Vogastisburgnál három napos kemény küzdelemben olyan véres vereséget szenvedtek, hogy a másik két sereg hadműveleteit, amelyek pedig eddig sikerrel folytak, be kellett szüntetni.

Gazdaságuk átmeneti fokon állott a gyűjtögetés, állattenyésztés és földművelés között, nagy tömegeik ragaszkodtak az erdők gyűjtögető kihasználásához: a prém több törzsnél a pénz szerepét töltötte be. Ismerték már a földművelést is, de csak kezdeti fokon: földjeik szétosztan feküdtek, minden rendszer nélkül; eke helyett kapát használtak és sarlóval arattak.

Településük társadalmi és gazdasági életük primitív rendje szerint alakult. Falvak helyett csak kisebb tanyákban szálltak meg, a családok gazdálkodása szerint. Telepeik az erdő szélén vagy a mocsarak mellett feküdtek, sohasem hatoltak mélyen az erdőkbe, noha az irtás útján való térnyerést ismerték. A tanyák és kisebb falvak közt elszórtan várak feküdtek; ezeket a szlávok elődeiktől vették át s a védelem és közigazgatás központjának használták.

A cseh származású tudósok alapvető munkássága óta a szlavokat nyelvi sajátágaik szerint négy nagy csoportba szokás osztani: északi, nyugati, keleti és déli szlávokra. Az északi szlávok megjelenésük időpontjában az elbamenti szlávokra, vagy cseh elnevezés szerint polabokra és lechekre vagy lengyelekre oszlanak. A polabok az Elba és Odera közti területet szállották meg, a Cseh-Ércheységtől a Keleti-tengerig. Északi csoportjukat az abotritok képezték a mai nyugati Mecklenburgban, tőlük délre találjuk a vilceket, a legdélibb csoport a szorbok voltak. A polaboktól keletre a lengyelek Ősei éltek: a lechek az Odera és a Visztula között. A nyugati szlávok: a csehek és morvák ősei, a markomannok elvonulása után a cseh meden-

cet és a Morva völgyét árasztották el, egyes ágaik pedig hazánk északnyugati részein telepedtek meg. A délszlávok legnyugatibb csoportja: az alpesi szlávok vagy karantánok az avarok fennhatósága alatt jutottak el a Duna és az Adriai-tenger közötti területre.

Az első megszállás ütemének lassúbbodásával azután a Kr. u. VII. században kialakult az első szláv néphatár, amely egyes területektől eltekintve, mindenütt germán népelemekkel érintkezett. A déli szlávok ebben az időszakban elérték az Istria-félsziget nyugati partjait, teljesen megtöltötték a Dráva és a Mura, illetőleg mellékfolyóinak völgyét, sőt átlépve a Mura és az Enns vízválasztóját és a Tauern-hegységet, Linzig terjeszkedtek. Itt csatlakoztak aztán a nyugati szlávok népei a déliekhez: a Cseh-erdő előterében a Naab-folyóig haladva jutottak el a nyugati szlávok a türingiai hegységekig. Itt az északi szlávok legdélibb csoportjának, a szerboknak települési területe kapcsolódott a nyugati szlávokéhoz, s a határokat a vidék földrajzi adottságainak megfelelően – a folyók völgyeiben találjuk. Előbb az Unstrut és a Saale, majd pedig az Elba vonalát követte ez a határ és a Lüneburgi pusztaságon át jutott el Bréma és Hamburg között az Északi-tenger partjáig.

Később a szorbok a frank birodalom gyengesége s a germán törzsek belharcai folytán újabb előnyomulásokat tehettek, a Kr. u. VIII. század végére erőteljesen kiterjesztve a nyugati néphatárt. Túljutottak a mai Bajorország és Hessen határain, megszállták Bamberg környékét, olcsoportjaik elérték a Göttinga melletti Eichsfeldet, egyes töredékeik pedig egészen Würzburg vidékéig és a Weserig nyomultak előre.

A szláv törzsek magasabbrendű politikai szervezését azok az idegen – germán, avar stb. – népelemek indították el, amelyeket óriási településterületükön szétszór-

tan találtak s lassan magukba olvasztottak. Az első politikai szervezkedéssel együtt járt a szlávoknak egymás-közötti meghasonlása is. Már a földrajzi elhelyezkedésből következett, hogy a legnyugatibb csoportok, a szorbok, abotritok és csehek németellenesek voltak, a tőlük keletre fekvők pedig mindaddig, amíg a németiség közvetlen közelről nem fenyegette őket, németbarátok. Így alakult ki a IX. század eleji helyzet, amelyben az abotritok a szászokkal állottak szemben, az abotritokat viszont keletről a még harciasabb vilcek támadták. Ugyanilyen politikai ellentét mutatkozott később az elbamenti szlávok és lengyelek, illetőleg csehek között is. Az elhelyezkedésből folyó ellentétek hatásai akkor kezdtek erősebben megmutatkozni, amikor Nagy Károly uralkodása alatt a frank birodalom megerősödött. A belső rend megszilárdításánál, illetőleg a szászok ellen viselt háborúban, a császár nem mondhatott le az abotritok természetes szövetségéről. Ugyanígy használta fel a cseheket és a morvákat az avarokkal szemben. A szász és avar háborúknak az lett a következménye, hogy a birodalom keleti határát fenyegető két erős hatalom eltűnt. Így keleten, ahol eddig csak a harcok területe jelentette a birodalom végét, a császár szilárd határvonalat jelölhetett ki és bevezethette a frank határvédelmi rendszert. A kijelölt határvonal északon nagyjából a Saale és Elba vonalán futott, délen azonban messze előrehatolt a régi Pannónia földjére. A limes saxonicus vagy avaricus elnevezéssel jelölt határvonalnak nemcsak védelem volt a feladata, hanem a szlávok fékentartása is, egyrészt határerődítések, másrészt fegyverkiviteli tilalmak segítségével. A szlávokkal való kereskedelemre kilenc várost jelöltek ki, köztük Magdeburgot és Lorchot. A határ nyugalmanak fenntartására a császár még azt is szükségesnek tartotta, hogy a legközelebbi szláv törzseket a birodalom hűbéreseivé tegye. Így kerültek egymásután hűbéres

függésbe északon az abotritok, majd a szorbok és a csehek, délen pedig a karantánok. A császár végső célja nem ezeknek a törzseknek a meghódítása, illetőleg a birodalomba való bekapcsolása volt; hogy mennyire nem, azt legjobban mutatja, hogy a kereszténység terjesztésére sem történtek komolyabb kísérletek. A szláv fejedelmek hűbéressége csak a határvédelem tökéletesítését célozta, előteréül szolgált a birodalom keleti határainak.

Ezzel a lépéssel azonban a szláv háborúk sárkány fogát vetette el a császár. Már első utóda alatt a meghódolt szlávok arra törekedtek, hogy visszaszerezzék régi szabadságukat. Törekvésüket ideig-óráig sikerek is kísérték, de az állandó határvillongások végül is azt eredményezték, hogy az uralkodók a szlávokat teljesen leigázták és a birodalom határát keletebbre vitték. Ebben az időben a háborúktól és belső bajoktól megviselt birodalom még nem gondolhatott nagyobb telepítésekre, így a szláv néptalajt ebből a szempontból nem fenyegette veszély. Veszteségük nem a germanizációnak, hanem az állandó háborúnak volt köszönhető, amelyben mindkét fél teljes meggyőződéssel irtotta egymást. Hatalmas tömegek pusztultak el, így 806-ban a szorbok ellen viselt hadjáratnak kifejezetten büntető-expedíció jellege volt; a benyomuló német sereg mindent tönkretett, ami útjába került. 849-ben a csehek lázongtak, sőt megverték az ellenük küldött német hadakat is. Végre is maga a német király indult ellenük és 851-ben sikerült véres háborúval leverni őket.

A küzdelem változó szerencsével folyt. A X. század elején, amikor a birodalmat a magyar kalandozások gyengítették, megint a szlávok voltak előnyben; délen fel kellett adni az Ostmarkot, és a határ is az Ennsig szorult vissza. Csak amikor Ottó császár a riadei csatát követő kilencévi békét ügyesen kihasználta, fordult ismét a kocka: a békeévek megfeszített munkája nemcsak a

magyarok kalandozásainak vetett véget, hanem ugyanabban az évben, 955-ben a szlávok is véres vereséget szenvedtek. A vereség természetes folyományaképpen a birodalom területét kiterjesztették az Oderáig és a határ védelmére egy a Nagy Károlyéhoz hasonló, de annál tökéletesebb szervezetet hoztak létre. Új határgrófságok keletkeztek a birodalom keleti határain: északon a Merseburg, Zeitz és Meissen körüli markok, délen pedig, ahol a fejlődés menete lassúbb volt, a feltámasztott Ostmark óvatosan nyomult előre a Fischáig, Karantánia és az akkoriban lényegesen nagyobb Friaul az Adriai-tengerig vitték előre a birodalom politikai határait. Ezzel délen a bajoroknak ismét sikerült megszakítani a déli szlávok egyesülését a csehekkal és morvákkal.

Ezek a harcok a szlávok nagy tömegeinek pusztulásával jártak. A németiség a szlávokat pusztulásra ítélt ellenségként kezelte. Ezt egyetlen példa is világosan igazolja. Henrik császár azokat, kiknek különböző súlyosabb büntettek miatt otthon nem volt maradásuk, Merseburg egyik külvárosában telepítette le. Egyetlen kötelezettségük volt a szomszédos szorbok ellen harcolni, őket pusztítani. Amint a krónikás megjegyzi: «A különböző háborúkban egyáltalán nem volt szó kereszténységről, hanem egyedül csak pénzről». Pedig ebben az időben a császárság már a térítést is igénybe vette az új területek megszervezésénél. Az investitura elterjedése lehetővé tette, hogy az újonnan birtokba vett területeken az egyházi szervezetet is a hódító világi főhatóság hozza létre, így szerveződtek a határ előbbrevitelével és az új határgrófságok kialakításával kapcsolatban új püspökségek is: Magdeburg és Merseburg 968-ban, Meissen 990 kőüül. Az egyes egyházi intézmények sokat szenvedtek és sokszor teljesen elpusztultak a kiújuló szláv harcokban, de különösen a XII. században, a cisztercita rend működési e kapcsán, megint csak fellendül-

tek. A XII. századi német püspökségek azután nemcsak kereszténységet és nyugati kultúrát hoztak magukkal, hanem erős ösztönző hatással voltak a germanizációra is. A Dráva völgyében például, ahol maga a Dráva lett a határ az aquilejai patriarcha és a salzburgi érsek egyházmegyék között, a szlovének csak az aquilejai oldalon tartották meg népiségüket. Az új püspökségek eleinte nem kaptak nagyobb birtokokat, hanem a térítő püspökségek mintájára szinte teljesen a szlávok tizedeire voltak uialva. Ez pedig nagy terhet jelentett, holott már a világi adók is súlyosak voltak. Amikor Gerold püspök 1156-ban az abotritok fejedelmét, Pribiszlávot rá akarta venni a megkeresztelkedésre, a fejedelem panaszkodott a püspöknek: annyira elnyomják őket, hogy jobb lenne meghalniok, mint élni; csak ebben az évben ezer márka adót fizettek a hercegnek és több százat az orgrófnak; hogyan gondolhatnának hát megkeresztelkedésre és templomépítésre, amikor legszívesebben elmenekülnének innen. Szívesen lennének keresztényekké, ha olyan jogokat kaphatnának, mint a szászok. Elmenni semerre sem mehetnek, kelet felé sem jobb a helyzet.

A legnyugatabbra fekvő északi szláv törzsek tragédiája bontakozik ki ezekben a szavakban. Németek és saját fajtestvéreik nyomába alatt sehogyan sem tudták tartani magukat. Ezek a harcok abban az időben érték őket, amikor nagyrészt nyugati hatásra társadalmi és állami léiük fejlődésnek indult. A kezdeti szláv államalakulásoknak a társadalomban nem volt gyökere; egy-egy idegen hódító vagy hatalmasabb hazai fejedelem személye tartotta fenn a birodalmat, amely az uralkodóval együtt szállt sírba, így látjuk hirtelen feltűnni a frank származású Számó államát és Szvatopluk Nagymoráviáját. Viszont a IX. században a vilceknél öröklődő monarchiáról hallunk. Olyan hatalmi túlsúlyra ugyan egyetlen törzs sem tudott

szert tenni, hogy az összes nyugati szlávokat egyesítse és uralmát felettük hosszabb időre biztosítsa, mégis keletkezett két nagyobb nyugati szláv állam, Lengyel- és Csehország. Maradtak azonban szláv törzsek, amelyek a német, lengyel és cseh hatalom között őrlődtek. A harcok még régibb keletűek voltak a lengyelek és szomszédos szlávok, a pomeránok, vilcek és szorbok között. A német archaeológia kutatásai megállapították, hogy ezek a népek az Odera és a Warthe mellett nagy erősségeket emeltek saját létük védelmére a lengyelek ellen. Amikor azután a lengyel állam kezdetei kibontakoztak a X. század végén, a harc az egyes szláv törzsek között hihetetlen méreteket öltött és hatalmas pusztulással járt. Nem lett könnyebb a soruk akkor sem, amikor a két fiatal szláv állam: a cseh és a lengyel szembekerültek egymással, mert a Szilézia birtokáért folytatott küzdelem megint csak az ő földjeiket pusztította s ha ideig-óráig engedett is a nyugati vagy a keleti nyomás, alapjában véve a legnyugatibb szláv törzsek pusztulásra voltak ítélve. Egyszerre kellett harcolniuk a ciánok, németek és saját fajtájuk ellen, mindezt abban az időben, amikor a szláv néptalaj szempontjából még sokkal nagyobb veszedelem kezdett kibontakozni. A keleti szász egyházi és világi nagyok 1108 körül kiáltványt intéztek a nyugati német lakossághoz és felszólították őket az elfoglalt területek benépesítésére. Ebben a kiáltványban sajátosan keveredett a keresztény misszió és a német nagyhatalmi politika: «Jöjjetek hát – szól a kiáltvány – szászok é: frankok, lotaringiaiak és flandriaiak, itt elérhetitek lelketek üdvösségét, és ha úgy akarjátok, megszerezhetitek magatoknak a legjobb földeket is.» A keleti német kolonizáció legérdekesebb okmánya adja a nyitányát annak a kornak, amelyben a most már keresztény szlávok békésebb körülmények között olvadnak bele a németségbe és lassan veszítenek emberben és területben egyaránt.

A meghódított terület régi frank jog szerint a király birtokába került, lakói pedig többé nem voltak szabadok, hanem szolgaságba süllyedtek. A törzsek önként való hódolása esetén azonban a meghódoló szláv fejedelem nyerte hűbérbe egész törzsének birtokát s így fennmaradhatott a régi szláv társadalmi berendezkedés is. A régi várkerületek nem-nemes lakossága felismerhetően három osztályra oszlott, amelynek élén a zsupánok állnak. A zsupán tölti be a falubíró tisztét, de nem egy, hanem több faluban. A meissen kerületben pl. 210 falunak csak 15 zsupánja volt. Ezek bizonyos közigazgatási funkciók mellett bírói jogkört is gyakoroltak, az úriszéknek vagy a tartományi gyűlésnek a szláv jobbágyok feletti ítéleteit ők hozták, saját jogszokásaik szerint. A zsupánok mellett kiemelkedik a harcosok, vitázok rétege, akik annyiban különböztek a legalacsonyabb rétegektől, hogy személyükre szabadok voltak és lovon teljesítettek a zsupánok mellett szolgálatot. A két személyileg szabad, felfelé törekvő réteg mellett a szlávok legnagyobb tömegét a sár: «szmrd» megvető' kifejezéssel illetett szolgák képezték, akik éppúgy eladhatók, elcserélhetők és előrökíthetők voltak, mint a római rabszolgák. Földműveléssel vagy iparral foglalkoztak, későbbi időkben kertészettel; innen latin nevök: «hortulani». Közülük sokan felszabadultak ugyan, nagy tömegeik azonban röghözkötött, örökös jobbágyok maradtak.

Természetesen az eredeti szláv társadalmi rend nem maradhatott meg mindenütt. Míg Meissenben a zsupánság még a XVI. században is megvolt, addig Karint iában 828-ban a szlávok felláztak, a király pedig okulva ezen, elűzte a szláv törzsfőket és helyettük a német hivatalnokrendszert vezette be.

Az elfoglalt területeken nagy birtokadományok történtek, egykorú krónikás szavával: a király kiosztotta

a földet a lovagok és harcosok között. Az adományos – egyházi és világi egyaránt – anyagi erejének növelésére hamarosan német telepéseket hozott a régi szláv falvakba, vagy erdőirtás útján nyitott teret új falvak számára. Az első telepítés bizonyára igen kisméretű volt és sok helyen egyáltalán nem érintette a szláv néptalajt, lényeges volt azonban, hogy az új telepések vékony, egyre terjeszkedő ékeket vertek a szláv telepek közé és ezen keresztül állandó utánpótlást biztosítottak a keleti német kolonizáció részére.

A német település másik alapját a kereskedő-városok képezték. A XII. században Németország kapcsolatai kelet felé egyre jobban kiépülnek. Német kereskedők jelennek meg a mai Ukrajna legnagyobb városaiban: Kievben, Luckban és északon Novgorodban. A keletre vezető utak mellett mindenütt kisebb kereskedő-telepek alakultak s a XIII. században behálózták egész Kelet-Európát. Ilyen volt a Dnyeper felé vezető úton Krakkó, északon a tenger mellett Lübeck. Köztük és az anyaország Időzött számos kisebb-nagyobb német kereskedővárost találunk, amelyekben a kelet-nyugati utak forgalma lüktet: Lemberg, Wladimir, Brest-Litowsk; északon a haladás még nagyobb léptekkel jár: Danzig és Riga már a XIII. század elején német kereskedelmi centrumok.

Már ezek a városalapítások is mutatják, hogy a későbbi német település hol fog mélyebben benyomulni a szlávok közé. Délen az Odera felső folyása mellett Krakkó irányában, a középén a Warthe folyó mellett, míg északon vékony csík alakjában húzódik a tenger partján Kelet-Poroszország felé, ahol már kialakulóban van a katonaállam, a német lovagrend országa.

A határmenti települést és a városalapítást mindenütt követi a falvak kialakulása és ezzel párhuzamosan a németesedés is. Ennek egyik példáját találhatjuk meg a sziléziai

Oppa folyó völgyének középkori történetében, ahol az eredeti szláv lakosság még a középkor folyamán háttérbe szorult.

Az Oppa völgyét dél felől a magas Altvater-hegység és a Gesenke dombjai határolják, északon Eatibor felől szintén dombok választják el az Odera völgyétől. Ősállapotában a vidék legnagyobb részét erdő borította, lakói pedig kizárólag szlávok voltak. Ez a szláv megszállás nem volt sűrű, csak az átfutó cseh-lengyel főútvonal mellett mutatott tömörebb jelleget. Amikor Sziléziának ez a része a csehek uralma alá került, a cseh királyok a vidék legnagyobb részét eladományozták. Ezeken az eladományozott birtokokon keletkeztek a későbbi német településnek támaszpontjai: a német városok. Elsőként a XII. század végén jelenik meg Troppau, a lengyel-cseh útvonalnak az Oppa-folyón való átkelőhelyén. Mielőtt még a nagyobbarányú német paraszttelepülés megindulhatott volna, újabb városok keletkeztek: Leobschütz és Jägerndorf, azonban mindkettőben helyet kapott a földművelő elem is, szemben Troppauval, amely teljesen kereskedelmi jellegű. Kialakult még két bányaváros is: Freudental és az onnan telepített Zuckmantel. A városok voltak alapjai a XIII. században meginduló német telepítési munkának, amely lassan szállta meg a földművelésre alkalmas vidéket, behatolt a régi szláv telepek közé és azokat szétrepesztve, egymástól elvágvá, lassan felszívta. Az intenzívebb telepítést a Leobschützben birtokos Johann it a-rend kezdte meg soltészai útján. Amikor az első német hullám birtokába vette a szlávoktól szabadon hagyott területeket, fejlett kultúrájával magasabb technikájával az erdőkre vetette magát, és ezekben irtásokat és új telepeket létesített, ezzel is fokozva saját népi erejét és a megmaradt szláv, telepek elszigeteltségét. Így alakult ki azután az eredetileg teljesen szláv vidéknek középkor-végi képe,

amelyben már csak kevés szláv elemet találunk. Az sem egységes; átszötték és körülvették a német telepek.

A német településeket nem a véletlen szeszélyes játéka hozta létre, hanem a király, vagy más földesúr akarata, annak céltudatos gazdasági politikája. Nem okozott lényegesebb akadályokat ebből a szempontból az sem, hogy maga a földesúr esetleg nem volt német nemzetiségű. Amint Magyarországon sem német, hanem vér szerint is magyar királyok segítették elő a német városok keletkezését, éppúgy a Piastok vagy Premyslidák is előmozdították a német települést.

A keleti német kolonizáció a soltészség intézményének létrehozásával megkönnyítette és meggyorsította a falvak településének útját, másrészt azonban biztosítékokat nyert arra is, hogy a letelepült németység megtarthassa eredeti nemzetiségét. A falvak gyors kialakulásának ez a módja már a XIII. században is általánosan ismert, elfogadott és használt volt, mindenütt, ahol német telepek jöttek létre. A fejlődés útját ezirányban a következőkben foglalhatjuk össze. A földesúr bizonyos nagyságú területet adott át a soltésznek, vagy latinosan lokátornak, aki külön szerződésben kötelezte magát a kijelölt föld benépesítésére. A földesúr az új telepnek néhány évi adómentességet biztosított, a soltész és utódai részére pedig a falubíró öröklődő tisztét, néhány szabad telket és esetleg kisebb kedvezményeket. Az újonnan létrejött német falu lakossága azonban lényegesen különbözött a régi szláv telepektől, mert a németek személyükre nézve teljesen szabadok voltak, míg a szlávok legnagyobb része örökös jobbágy maradt. Igaz ugyan, hogy ez a különbség nem mindenütt maradt meg ilyen élesen, mert a birodalomhoz került területeken a szláv falvak jelentős hányadát is átalakították ú. n. «német jogú» falvakká. Ezzel a szlávok személyükre éppoly szabadok lettek, mint a németek, a falu vezetője:

a zsupán pedig a soltész jogait és kötelességeit vette át. Ez tagadhatatlanul előnyt jelentett a korábbi állapotokkal szemben, ugyanakkor azonban megláztva az eddigi kötöttséget, sokszor éppen ezáltal nyitott utat a pusztulásnak a zárt szláv falu népében.

A városok és a körülöttük keletkező német jogú falvak elterjedésében még egy tényező játszott nagy szerepet: az erdő. Közép- és Kelet-Európa hatalmas erdőségeinek fokozatosan helyet kellett adniok a mezőgazdaságra alkalmas területeknek. Az erdőirtást minden nép, így a szláv törzsek is ismerték. Nem jutottak el azonban a relatív túlnépesedésnek arra a fokára, amikor a rendelkezésre álló föld mennyiségét vagy a termelés minőségét kell feljavítani ahhoz, hogy az egyre növekvő népesség megélhetést találjon. A német nép nyugati része már a XII. században eljutott erre a fokra, és mivel a termelési eszközöket javítani nem tudták, a középnémet erdők irtását pedig már annyira vitték, hogy több helyütt az erdőállomány kímélését kellett elrendelni, legalkalmasabb lehetőségnek tűnt a keleti határok előbbrevitele és az újonnan bekapcsolt területek erdeinek irtása. így válnak most az eleinte védelmet nyújtó erdők a szlávok számára veszedelemmé. Az Oppa-vidék példáján is láttuk, hogy a völgyekben elhelyezkedő szláv telepeket a német irtásfalvak körülveszik. Hasonló folyamat szinte teljesen megszakította a szláv néptalaj összefüggését a Kárpátok északi lejtőin, ahol a hatalmas erdőségeket mindenütt németek irtották és csak a San, a Dunajec és más folyók völgyében maradt meg összefüggően a szláv települési terület.

A társadalmi és jogi ellentétek védőpajzsán túl a németiség egyes rétegei még egyéb olyan tilalmakat is hoztak, amelyekkel saját fajtájukat igyekeztek védelmezni. Elsősorban az egyházi rendek voltak azok, amelyek íratlan

törvényeikkel lehetetlenné tették a szlávok nagyobbmérvű bevonását. Így például a ciszterciák Lengyelországban évszázadokig nem vettek fel mást, mint németet. Sokhelyütt a káptalanokban is ez volt a helyzet. A városokban, nemcsak a szűkebb birodalmi területen, hanem magában a vendéglátó-országban sem vettek fel a céhek más nemzetiségűt, mint németet.

Természetesen ezek az intézkedések a szláv népek részéről is ellenkezést váltottak ki. A gneseni érsek már 1257-ben megtiltja egyházmegyéjében olyan német tanítók alkalmazását, akik nem tudnak lengyelül. Azonban ilyen intézkedésekkel sem a germanizációt feltartóztatni, sem pedig a keleti német városok és falvak elszlávosodását elkerülni nem lehetett. Azok a német falvak és városok, amelyek a szláv telepek közé ékelődtek, még a középkor folyamán lassan elvesztették tiszta német jellegüket.

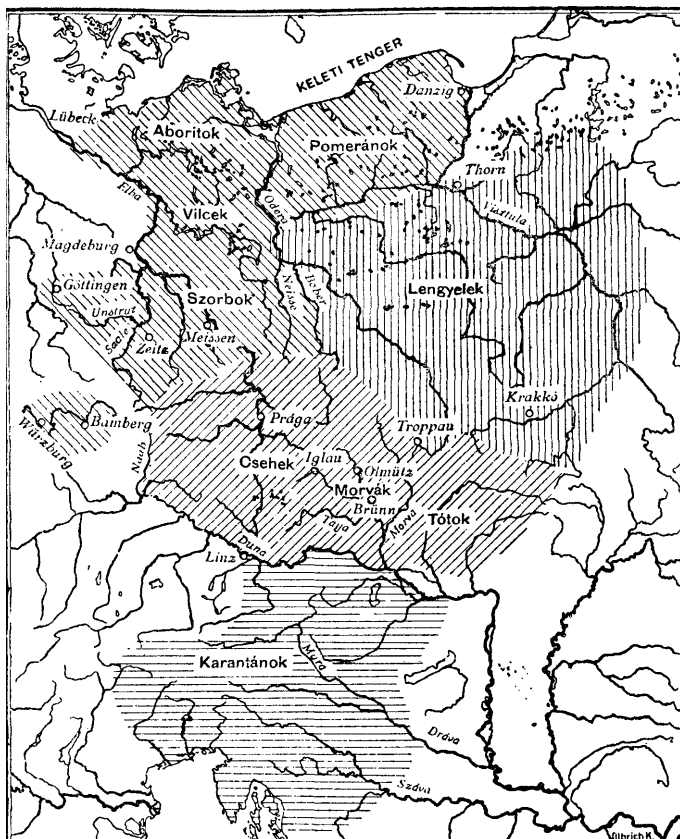
A birodalom határainak kiterjesztése kelet felé és a kereszténység terjesztésével járó hatalmas, véres háborúk, majd a XII. század második felében a német népi terjeszkedés hatalmas hullámai voltak tehát azok a tényezők, amelyeknek következtében a germánok nyomában megjelenő szláv népek nyugati határa a középkor folyamán lassan pusztult és ismételten kelet felé szorult. A politikai térszűrés eredményeként az Elbáig terjedő hatalmas területen csak két szláv állam tudott kialakulni: a cseh és a lengyel. A néptalaj szempontjából ez sem sokat jelentett; mindkét állam vezető nem-német rétege maga segítette elő az eredetileg egybefüggő szláv néptalaj széttörését és pusztulását. Politikai függetlenségük sem volt tökéletes; a lengyel állam kialakulása után hosszú ideig, Csehország pedig egész történelme folyamán német fennhatóság alatt állott. Egymásközi harcaik és expanziós törekvéseik is saját fajtestvéreik pusztulásával jártak.

Ilyen viszonyok között érkezünk a középkor alkonyához

amikor a német kolonizáció elapadt, a birodalom pedig már távolról sem volt elég erős ahhoz, hogy nagyszabású hatalmi terjeszkedést folytasson. A szláv néptalaj azonban már csak széttépett töredékekből állott, összehasonlítva kora-középkori kiterjedésével. Délen a Dráva völgyének északi oldala szinte teljesen elnémetesedett, a felsőausztriai tartomány hegységeiben pedig már *ctaik* néhány helynév őrizte az elveszett szlávtság nyomait. A középkor elején a Duna völgyében egyesüléssel fenyegették Európát a nyugati és déli szlávok, most egész Csehországot átszöttek a német telepek. Hatalmas szigeteik mindenütt német néptalajhoz kapcsolódtak. A cseh medencét körülvevő szláv népek részint elpusztultak, részint az erdőirtás és bányászat útján keletkezett német telepek sora vágta el a csehektől és a morváktól. Dél-Galíciában, a Krakkó-Jarosláv vonal és a Kárpátok között hatalmas, szinte teljesen egybefüggő német szigetek vágta éket a lengyelek és tótok közé. Érdekes, hogy a szorbok, akik elsőnek hódoltak meg a németeknek, még a középkor végén is nagyrészt zárt egységben éltek az Odera, Bober és Spree között. Ugyanígy maradt meg az Elba mellett Brandenburg és Mecklenburg határán egy kisebb egybefüggő szláv sziget. Pomerániát a német település éke a Netze, illetőleg Visztula oldalán elvágta a lengyelektől, bár itt még hosszabb ideig maradt egybefüggő szláv néptalaj.

Nem szabad azonban azt hinnünk, hogy a szláv népek részéről nem volt visszahatás. Nemcsak Galíciában lengyelesedtek el a folyóvölgyekben fekvő német városok, hanem sokhelyütt Sziléziában és Csehországban is. A teljes mérlegelés pedig még más szempontokra is felhívja figyelmünket. Bármennyire megvolt a törekvés a középkor későbbi folyamán az elzárkózásra, a kölcsönhatások nem maradtak, nem maradhattak el. Nemcsak a szláv-

A NYUGATI SZLÁVSÁG A VIII. SZÁZADBAN, LEGNAGYOBB KITERJEDÉSE IDEJÉN

német fajbeli keveréktípus kialakulása következett be, hanem sokféle kulturális hatás érte mindkét fél népeit. Nemcsak német eredetű szavakat találunk a lengyel és cseh nyelvekben, hanem – amint a legújabb kutatás bebizonyította – a szláv szavak kölcsönzése sem maradt el pl. a sziléziai német tájszólásban. A két fél közül kétségtelenül a szlávok nyertek többet. Magasabb fokon álló mezőgazdasági ismereteket és mindenekelőtt az egész nyugati kereszténység kultúrkincsét a németektől vették. Állami és társadalmi berendezkedésük német szűrőn át került hozzájuk. Társadalmi téren a német paraszt nagyfokú szabadságot élvezett a szlávokkal szemben. A folyamat későbbi alakulása jellemző nemcsak a német-szláv népi viszonyra, hanem a keleti területek fejlődésére általában. Amikor a kisebb territóriumok urai a XII. században rájöttek arra, hogy a fokozódó luxus, illetőleg a pénzgazdálkodás érdekében előnyös a német jognak a szláv telepekre való kiterjesztése, százával alakították át a szorb, viic és lengyel falvakat, ezzel is magasabb nivót biztosítva számukra. Természetesen nem lett minden szláv faluból rendezett német község, maradtak továbbra is örökös jobbágyságok. Éppen ezek a megmaradt falvak okoztak nagyfokú visszahatást az újkorban, amikor a gazdasági életnek újabb fordulata állt tt be. A német keleti urak most visszafelé pergették őseik munkáját: örökös jobbággyá tették német parasztaikat is.

Így egyenlítődték ki azok a hatalmas ellentétek, amelyek a középkor elején németek és szlávok közt fennállottak. Amikor a nyugati szláv törzsek legnagyobb kiterjedésüket érték el, egy a kereszténységben megerősödő hatalmas birodalom szomszédságában éltek primitív életüket. A későbbiek folyamán a keresztény misszió és a frank birodalom keleti törekvései érték őket pusztító háborúk formájában, és amikor már ők is keresztényekké

lettek és nyugati mintára megalakították államaikat, egymást pusztítva, megint csak a németiség számára adtak teret. így lett az eredetileg egybefüggő hatalmas szláv települési területből önmagának halvány mása: kis szigetek és keletre szorult néphatár. Germanizált részük azonban nem múlt el hatás nélkül: átalakították a keleti németiséget is, megmaradt államaikban pedig új színt hoztak az európai kultúra életébe.

Fügedi Erik.

IRODALOM.

A szlávok első elterjedésére és műveltségére vonatkozólag *Niederle L.* alapvető munkája (Slovenské Starogitnosti, Prága, 1914. ÍT. A német irodalmat feldolgozta és összefoglalását adja *R. Kötzschke-W. Ebért:* Geschichte der ostdeutschen Kolonisation (Lipce, 1937.). A szláv területek egyházi berendezésére a Kötzschke id. m. óta megjelent irodalom megtalálható Jordan munkájában (*K. Jordan:* Die Bistumsgründungen Heinrichs des Löwen, Lipce, 1939. Schriften des Instituts für ältere deutsche Geschichte, Nro 3.). – A német és szláv település kérdéseivel legbehatóbban foglalkozik az *Osteuropa Institut* Boroszlóban és a lengyel toruni *Balti Intézet* (az utóbbi «Wyda-nictwa»-i németül is: Schriften des Baltischen Instituts, Torun) foglalkoztak. Évről-évre terjedő bibliográfia található a következő folyóiratokban: *Jahrbücher für Kultur und Geschichte der Slawen, Slawische Rundschau, Zeitschrift des Vereins für Geschichte Schlesiens* és a *Cesjci Časopis Historicity* és *Kwartalnik Historiszi*. mellékletében. (Az utóbbiak nem rendszeres időközökben jelentek meg. Jelenleg mindkét folyóirat, valamint a *Slawische Rundschau* is szünetel.)

Az idézetek: a 63. 1-on Helmold szláv krónikája (MG. SS. 1937) c. 68., 129. 1.; a 64. 1-on Pribislav szavai u. o. c. 84., 161.1.; a 65.1-on a keleti szász nagyok felhívása: *Kötzschke R.;* Quellen zur Geschichte der ostdeutschen Kolonisation in 12. bis 14. Jahrhundert (Teubner, 1912.) 9. 1,